

Tisztázatlan feladatokkal, feltételek nélkül

Az 1980-as évek végének társadalmi, gazdasági változásai, információs kihívásai jelentősen hatottak a magyar könyvtárügyre is. A könyvtári rendszer belső szerkezete átstrukturálódott, és a könyvtárak szakmai feladatai is jelentősen változtak. Az addig túlnyomórészt csak külföldi szakirodalomból megismert és ismert számítástechnikai eszközök – a szükségesnél lassúbb ütemben ugyan – de teret kezdtek hódítani a magyar könyvtári és dokumentációs intézményekben, így mind a könyvtárosok, mind pedig az olvasók „kóstolgatni” kezdték a számítógépek alkalmazásának hatásaként kialakult új munkamódszereket, keresési stratégiákat.

E változások a magyar könyvtári rendszert igen nehéz és egyben olyan feladat elé állították, melynek megoldása komoly szakmai kihívást jelentett és jelent a mai napig. Eredményeként egy olyan – szolgáltatásközpontú – magyar könyvtári rendszer alakulhat ki, amely a folyamatosan változó és differenciált olvasói, szakirodalmi és információs igényeket ki tudja szolgálni, és a kialakulóban lévő magyar információs társadalom bázisává válhat. Az intézményrendszer megerősödhet, eddigi feladatai mellett újabb igények kiszolgálására lesz alkalmas, és e feladatok elvégzése még bevételi lehetőséggel is kecsegtet, melyből a dokumentumbeszerzések és a hagyományos szolgáltatások finanszírozásának állandósult problémáit enyhíteni lehet. De – amennyiben a változások kihívásainak az intézményrendszer nem tud vagy nem akar megfelelni – az eredmény az is lehet, hogy a magyar könyvtári rendszer kimarad az információs társadalom kiszolgálásából, és ezáltal kiszolgálói szintje, szolgáltatásai megrekednek a „kölcönkönyvtár” szintjén, az információs igények kielégítésére létrejön – a könyvtárakon kívül – egy, feltehetőleg üzleti alapon működő szolgáltatási rendszer, amely valószínűleg jól fog prosperálni. Ha a kihívások megoldásaként ez a végeredmény születne meg, és a magyar könyvtárügy egyszer s mindenkorra elveszíti ezt a játszmát, akkor léte a következő évezredre igen erősen megkérdőjeleződik, fennmaradása kétséges lehet.

A bevezetőben említett fejlődési tendenciák legerőteljesebben talán a felsőoktatási könyvtárakat érintették. Makrokörnyezetük változásain túl jelentősen megváltozott mikrokörnyezetük is: a nyolcvanas évek végéhez viszonyítva több, mint kétszeresére növekedett a felsőoktatásban tanulók száma; az egyetemeken megerősödött a kutatási tevékenység; doktori iskolák működnek, és valódi tartalommal töltődött meg a tanulás szabadsága is, hogy csak azokról a módosulásokról szóljak, amelyek közvetlenül, mérhető módon hatással voltak és vannak a felsőoktatás infrastruktúrájához tartozó könyvtári szolgáltatásokra. Az informatikai fejlesztések első lépései ezen szférát célozták meg, és így az elsők között lehettek a magyar felsőoktatási intézmények – benne a könyvtárak –, amelyek a közvetlen hálózati összeköttetések, a közvetlen kommunikáció előnyeit élvezték, hasznosították.

A fenti okok miatt bizton állíthatjuk, hogy Magyarországon az utóbbi évtized könyvtári eseményei a felsőoktatási könyvtárakban voltak a legizgalmasabbak, és

a könyvtáros társadalom számára talán a legtanulságosabbak is. Írásomban tehát azt próbálom meg elemezni, hogy a változások hogyan hatottak a felsőoktatási könyvtárak tevékenységére, és jelenlegi fejlettségük, valamint várható fejlődésük, fejlesztésük alapján képesek lesznek-e a bevezetőben említett információs társadalom kihívásainak mikrokörnyezetükben, illetve – tekintettel arra, hogy a felsőoktatási könyvtárak korábban sem és most sem elhanyagolható szerepet töltek és töltenek be az országos dokumentumellátás rendszerében – makrokörnyezetükben megfelelni.

Előre bocsátom, hogy semmiféle tudományos vizsgálatot nem végeztem, de a közel húsz éves – felsőoktatási könyvtárban eltöltött – könyvtárvezetői tapasztalatom talán feljogosít arra, hogy erről az időszakról és a várható fejlődési tendenciákról néhány gondolatot lejegyezzek.

A jelenlegi törvényt megelőzően utoljára 1975-ben, törvényerejű rendelettel szabályozták a magyarországi könyvtárak működését. Ez a jogszabály és a végrehajtására kiadott alacsonyabb szintű jogszabályok, valamint normatívák a már jóval korábban is működő felsőoktatási könyvtárak tevékenységét az országos könyvtári rendszerbe integrálták. A törvényerejű rendelet – az adott lehetőségek és körülmények között – korszerű, modern könyvtárkép kereteit vázolta fel, amely inspirálóan hatott az egész magyar könyvtárügyre. A jogszabály megjelenését követően a könyvtárak, s közöttük a felsőoktatási könyvtárak, ha lassan is, de kétségtelenül fejlődtek. Fokozatosan emelkedett a dokumentumok vásárlására elkülönített keret, növekedett a könyvtárosok létszáma és a gyűjtemény nagysága. Legtöbb felsőoktatási könyvtárban naprakészek voltak a katalógusok és a hallgatók több-kevesebb rendszerességgel használták a könyvtárakat. A mindent elsöprő központi szabályozásnak „köszönhetően” (jogszabályok, normatívák, fejlesztési és ellátási tervek) a könyvtárak fejlesztése, fejlődése a hetvenes évek végéig biztosítva volt.

Az ország gazdasági nehézségei miatt az 1970-es évek végén ez az egyenletes fejlődés megtorpant, és a könyvtárak támogatása, támogatottsága rapszodikusává vált. Ugyanebben az időben már érzékelhető volt az információs társadalom kihívása a könyvtárakban is, bár többnyire csak a hagyományos módon meg nem oldható referenz kérdések és tájékoztatási igények formájában. Az 1980-as évek közepére – amikor már egyértelművé vált, hogy Magyarország gazdasági állapota egyre rosszabb lesz – a könyvtárakat is elérték a finanszírozási megszorítások. Stagnált, illetve csökkent a dokumentumok beszerzésére fordítható költségvetési támogatás. Ebben az időszakban a könyvek és folyóiratok ára jelentősen emelkedni kezdett, így a stagnáló vagy csökkenő beszerzési keretek egyre kevesebb dokumentum beszerzését tették lehetővé. A könyvtárak jelentős része – hogy választékát megtartsa – a beszerzett művek példányszámát radikálisan csökkenteni kényszerült. A nyolcvanas évek végére azonban már ez a stratégia sem volt tartható, és a könyvtáraknak meg kellett alkudni a választék csökkenésével is. Az akkoriban keletkezett gyűjteményi hiányok még ma is érzékelhetők, egy részük máig pótolhatatlan. (Ez a tendencia egyébként azóta is folytatódik, s félő, hogy a felsőoktatási könyvtárak gyűjteményeiben olyan hiátusok keletkeznek, amelyek később már nem lesznek pótolhatók, s a magyar könyvtári rendszer örökre nélkülözni lesz kénytelen fontos, de a gyűjteményébe be nem került műveket.)

A könyvek, folyóiratok és egyéb információhordozók árának emelkedése és a szülők, eltartók megélhetési nehézségeinek növekedése miatt egyre kevesebb hallgató tudta megvásárolni a kötelező és az ajánlott irodalmat, jegyzeteket. Ennek pedig az lett a következménye, hogy ezen szakirodalmi szükségletek kielégítése könyvtári igényként, mégpedig egyre növekvő igényként jelentkezett. A mennyiségében megnövekedett és fokozatosan a minőségében is megváltozott olvasói igények kielégítése a könyvtárak számára presztízs-növelő tényező lehetett volna, ha azok az igényeket ki tudták volna elégíteni. A kellő gyűjtemény hiányának ellenére az olvasók részéről a könyvtáraknak mégis valamiféle presztízs-növekedése megindult, jöllehet a hivatalos kultúrpolitika éppen ekkor degradálta a könyvtárakat és ezzel az egész magyar könyvtárügyet.

Az 1989-ben bekövetkezett rendszerváltozásig a magyar felsőoktatási könyvtárak csak vegetáltak. Az intézmények költségvetési támogatása reál- és nominálértékének fokozatos csökkenése a „legkönyvtárabb-barát” intézményt is arra kényszerítette, hogy a könyvtárak támogatását támogatását csökkentse. Az olvasói igények állandó növekedése és a költségvetési megszorítások „malomkövei” között őrlődő könyvtárak az összeomlás szélén álltak. Az 1989-ben bekövetkezett társadalmi, gazdasági változásoktól remélték gondjaik enyhítését. Csalóka reménynek bizonyult! A felsőoktatási könyvtárak a rendszerváltozástól csak az állandóan növekvő hallgatói létszámot kapták. Semmit sem javultak a könyvtárak támogatási feltételei, és a felgyorsult infláció, a dokumentumok árának további rohamos növekedése csak tovább mélyítette a könyvtárak válságát.

A társadalmi változások alapvetően megváltoztatták a felsőoktatás tartalmát, és lényeges változásokat hoztak a felsőoktatás szerkezetében és szervezeteiben is. Új egyetemek, főiskolák jöttek létre – s tegyük hozzá, hogy igen gyakran mindenféle könyvtári háttér, illetve a könyvtár létesítésének legkisebb szándéka nélkül – és megindult az intézmények integrációja, melyet a kultúrpolitika igen erőteljesen szorgalmazott és támogatott. Rohamosan emelkedett a hallgatói létszám, és e növekedést a költségvetési támogatás rendszere csak gerjesztette. A „fejkvótás” támogatás az intézményeket gyakran elvtelen hallgatói létszámemelésre kényszerítette, még akkor is, ha jól tudták, hogy a két- háromszorosára felemelt hallgatói létszám „eltartásához” sem elegendő személyi, sem megfelelő tárgyi feltétellel nem rendelkeznek. Megjelentek azok a „bűvös arányszámok”, amelyek az oktatói–hallgatói arányokat az (ál vagy valódi, de az biztos, hogy Magyarország sajátos viszonyai között egyáltalán nem kompetens) nyugati arányszámokhoz mérték, és amely tartalmának abszolutizálása az intézményeket további hallgatói létszámemelésre ösztönözte.

Komoly és igen pozitív változást eredményezett, hogy a hallgatók önálló felkészülése, az önálló feladatok szorgalmazása a magyar felsőoktatásban is előtérbe került. Jöllehet bevezetése nem volt egyszerű, hiszen a régi tankönyvek, jegyzetek egy része elavult, az újak pedig még gyakorta hiányoztak. Eközben pedig a tanulás és tanítás szabadságának eszközzrendszere – a könyvek és a folyóiratok – egyre drágábbak lettek. A hallgatók jelentős része az időközben megindult jegyzetvásárlási támogatás ellenére sem tudta – még ma sem tudja – megvásárolni a legalapvetőbb szakkönyveket, jegyzeteket. Hiszen a jegyzetek addigi szinte egyeduralma csaknem teljesen eltűnt, helyettük többnyire a szakkönyvek lettek a felkészülés segédeszközei. A felsőoktatási tan- és szakkönyvkiadás monopóliumá-

nak megszüntetését követően jelentős kiadók méregdrága kiadványaikkal célozták meg a meglehetősen üzleti sikerrel, biztos vásárlói közeggel, és nem utolsó sorban – ebből eredő – jelentős presztízs-növekedéssel kecsegtető felsőoktatási szakkönyvkiadást. A még meglévő és kiadásra kerülő jegyzetek árai a szakkönyvekénél is magasabbra szöktek. A „light” tudományok hallgatói az éves jegyzettámogatásból még egy-két könyvet meg tudtak vásárolni, de a „hard” tudományok tanulmányozói számára többnyire egyetlen szakkönyv árát sem fedezte az éves jegyzettámogatás.

Ennek illusztrálására tekintsük át tetszőleges példa alapján a jegyzetek, szakkönyvek árának alakulását, valamint hasonlítsuk össze a következő táblázat alapján a jegyzetvásárlási támogatással.

A dokumentum adatai

Szerző	Cím	Ára (Ft)		Áremelkedés aránya	Megjegyzés
		1988	1997		
Frisnyák Sándor	Magyarország történeti földrajza	30	1 200	40	
	Egyetemes történeti szöveggyűjtemény	106	1 176	11	2 kötet
Harmatta János	Ókori keleti történeti chrestomathia	30	1 359	45	
Országh László	Magyar-angol szótár	316	11 600	37	2 kötet
Rácz Endre, Szemere Gyula	Mondattani elemzések	37	1 272	34	
Sey Ottó	Állatrendszertani gyakorlatok	60	794	13	
Sárközy András	Számelmélet feladatgyűjtemény	34	2 100	62	
	Az ember anatómiájának atlasza	582	9 856	169	2 kötet
	Az orvosi élettan	612	4 950	81	

A hallgatók számára 1997-ben 6000 forint tankönyv és jegyzetvásárlási támogatást juttatott a költségvetés.

Ezek a körülmények mind-mind erőteljesen hatottak a felsőoktatási könyvtárakra. A növekvő hallgatói létszám, a differenciált igények kielégítése az egyébként is mély válságban lévő intézményi könyvtárakat tovább sújtotta, valósággal sokkolta.

Az 1993-ban megjelent felsőoktatási törvény tovább degradálta a felsőoktatási könyvtárakat, amikor így fogalmazott: „A felsőoktatási intézményhez kollégium, könyvtár, gyakorlóiskola és -óvoda, gyógyító, termelő, szolgáltató és más szervezeti egységek tartozhatnak...” 47. § (4). Úgy vélem, ilyen „jelentéktelen valaminek” még soha nem minősítette a kultúrpolitika a felsőoktatási könyvtárakat! Különösen visszasan hatott ez akkor, amikor a könyvtárak – legalább is az olvasók szemében – újabb presztízsemelkedést érzékeltek, és amikor a több éves megpróbáltatásaik miatt valóban az összeomlás határán álltak. Ugyanakkor a kultúrpolitika a felsőoktatási törvényben foglaltak értelmében újabb feladatokat rótt az intézmények könyvtáraitra: a doktori iskolák megindulása, az egyetemi kutatások szorgalmazása és a hallgatók jogainak kiszélesítése.

Az információs társadalom kihívásainak kiteljesedése a felsőoktatási könyvtárak jelentős részében ebben az időszakban jól érzékelhető volt. A könyvtárak tömegesen tértek át a számítástechnika alkalmazására, többnyire a legfejlettebb technológiát, az integrált könyvtári rendszereket vásárolták meg. Általánossá vált az újonnan beérkezett művek számítógéppel történő feldolgozása és a számítógépes szolgáltatásokra való áttérés (kölcsonzés, OPAC stb.). A szűkös személyi ellátottság miatt azonban igen kevés könyvtár vállalkozott arra, hogy állományát szisztematikusan, retrospektíven is beépítse az elektronikus katalógusba. A több százazres, helyenként milliós nagyságrendet is elérő gyűjtemények elektronikus feldolgozása megoldhatatlan volt, tegyük hozzá: megoldatlan ma is. Egyre több könyvtár vállalkozott arra, hogy gyűjteményének katalógusát nemcsak a helyi felhasználók számára teszi lehetővé, hanem a távoli potenciális olvasók számára is. A számítógépes hálózatok segítségével tehát elkezdődött az ország különböző területein működő könyvtárak egyetlen virtuális könyvtárrá integrálása. A jelen-ség ekkor még nem volt tömeges, de elkezdődött.

Az automatizálást különböző programok, pályázatok, projektek jelentős összegekkel támogatták. Sorra írták ki azokat a pályázatokat, amelyek a számítógépek a felsőoktatásban, felsőoktatási könyvtárakban történő elterjedését célozták. Kialakultak azok az államilag finanszírozott intézmények, amelyeknek az volt a feladatuk, hogy a telekommunikációs eszközrendszer (hálózatok, nagy teljesítményű számítógépek, stb.) működtetésével biztosítsák a felsőoktatási és kutatói intézmények közvetlen kommunikációs lehetőségeit, ezáltal valamiféle koordinációs szerep is hárult rájuk. A felsőoktatási és kutatói intézmények információs infrastruktúrája jelentős állami támogatással épült ki, de működtetésük költségeit az intézmények finanszírozták. Az információs infrastruktúra megvalósulása a könyvtárak működésére igen kedvezően hatott: megkezdődött a látens könyvtári rendszer tényleges rendszerré szerveződése. Már „csak” azt kellett volna – úgy vélem, jelenleg is szükséges lenne – megoldani, hogy e hálót egyre több tartalommal töltsék meg, ehhez pedig legyenek olyan digitalizált adatok, amelyek nélkül az informatikai infrastruktúra csak üres háló, de nem működő könyvtári rendszer.

A telekommunikációs infrastruktúrát, a „hálót” tartalommal megtölteni csak megfelelő és elegendő szakember megléte esetén lehet. A technikával ellátott felsőoktatási és kutatói intézmények könyvtárainak személyi ellátottsága azonban a napi feladatok ellátásához is kevés volt, és ezért semmiképpen nem vállalkozhattak arra, hogy a katalógusok adatait a gépi rendszerbe konvertálják. Az egyébként is igen szűkös személyi ellátottságot tovább rontotta az 1996-os, úgynevezett „Bokros csomag”, mely az állami intézményeket sújtotta. A megcélzott harminc százalékos létszámcsökkentés nem kímélte meg a könyvtárakat sem, sőt a legtöbb esetben a végrehajtott létszámcsökkentés az intézmények könyvtáraiban az átlagosnál nagyobb volt. Így az egyébként is igen rossz személyi feltételek a könyvtárakban tovább romlottak. S mivel a folyamatosan növekvő számú olvasók kiszolgálása egyre több könyvtáros munkáját igényelte, a könyvtárak számára nem maradt más megoldás, mint az, hogy a háttér munkákat elhanyagolták (retrospektív feldolgozás, állományváltozások átvezetése stb.) Erre kényszerültek; jöllehet a könyvtárosok nagyon jól tudják, hogy ezen munkák elhanyagolásának következményei előbb vagy utóbb az olvasószolgálatokban is jelentkeztek. A „Bokros csomag” nem hagyta érintetlenül az egyéb költségvetési támogatásokat sem, így

a dokumentum beszerzésére fordítható összegek vagy jelentősen csökkentek, vagy stagnáltak, ami a könyvek és a folyóiratok áremelkedésének következtében egyenlő volt a csökkentéssel.

A kultúrpolitika a költségvetési támogatások folyamatos apadásának kompenzálására különböző projektek megindítását tervezte. Ezeknek egy része, mint például a TEMPUS-projekt elmaradt, más része – többnyire a volumenében kisebb része – megvalósult.

Az 1997-ben, a Felsőoktatási Fejlesztési Alap által kiírt felsőoktatási könyv- és könyvtár-támogatási pályázat, illetve a Művelődési és Közoktatási Minisztérium által létrehozott, normatív alapon leosztott támogatás jelentős mértékben növelte a könyvtárak dokumentumbeszerzésre fordítható keretét. Az ily módon megemelt támogatások igen sok esetben megduplázták a költségvetésben könyvbeszerzésre elkülönített összegeket. Az elnyert támogatásoknak rendre kétféle sorsuk lett: egyes intézmények az eredeti költségvetéshez hozzáadták, s ezekben az intézményekben valóban komoly segítséget jelentett; más intézmények azonban – ismerve, hogy a céltámogatást nem lehet más feladatra felhasználni, de a saját költségvetési tervét az intézmény módosíthatja – az eredeti költségvetésbe beállított keret felhasználását azonnal leállították, s ezekben az intézményekben az ily módon megkapott póttámogatásnak semmiféle jótékony hatását nem élvezhették.

A könyvtárak pályázási lehetőségei 1997 óta folyamatosan bővültek, hatásuk a felsőoktatási könyvtárakban igen jelentős. Azt azonban, hogy miért kell a könyvtáraknak – alapfeladatuk ellátása érdekében és nem különleges igényeik kielégítésére – pályázni, nehezen érthető. Nehezen érthető azért is, mert mind a pályázatok elkészítése, mind pedig azok pénzügyi és tartalmi beszámolóinak elkészítése jelentősen növeli az egyébként is túlterhelt könyvtárak adminisztrációs feladatait. A pályázatok esetlegessége pedig pont annak az állománygyarapításnak mond ellent, amit a könyvtárosok már a középfokú könyvtárosképzésben megtanulnak: a tervszerűségnek és a folyamatosságának. A tervszerűtlenül és ad hoc módon gyarapított állomány igen sok esetben nem a könyvtár feladataihoz igazodik, és az ily módon folytatott szerzeményezés többnyire pazarló is. Ráadásul a projektek meghirdetésénél azok kiírói rendre figyelmen kívül hagyják, hogy a könyvtárak működésének az állományon kívül még legalább két igen fontos tényezője van: a jól felkészült, az állományt ismerő könyvtáros, valamint a megfelelő elhelyezési feltétel. Jóllehet a megnövekedett olvasói létszám elhelyezéséhez és kiszolgálásához e két feltétel javításában is jelentősen előbbre kellene lépni, mégsem kapnak a könyvtárak lehetőséget arra, hogy e területeken is – ha kell, a „nem szeretem” pályázatok útján – előbbre léphessenek. Márpedig ha hiányzik a könyvtárakból az a közvetítő személy, aki az olvasói igényeket és a dokumentumok információ-tartalmát kompetensen összekösse, akkor a beszerzett dokumentumok csak holt raktári halmazt képeznek és nem aktív könyvtári gyűjteményt. Ez az összeköttetés pedig csak a szakemberek, a könyvtárosok és munkájuk révén – a katalógus szintnél mélyebb feltárás, tájékoztatás esetén – jöhetne létre, amely munka azonban elegendő számú és megfelelő kvalitással rendelkező könyvtárost követelne.

(A könyvtári munkaerő feldolgozással foglalkozó jelentős része persze megtagarítható lenne, ha Magyarországon megfelelően működnének a központi szolgáltatások, s az azokat elő(nem)állító intézmények tudomásul vennék, hogy az olvasói igények a katalógusszintű feltárás alapján már nem elégíthetők ki.)

Milyen tehát a felsőoktatási könyvtárak helyzete a kilencvenes évek végén Magyarországon? Ha árnyaltabban nézzük, akkor a következőket állapíthatjuk meg. Az utóbbi két évben érzékelhetően javultak a dokumentumellátás feltételei. Ez a javulás azonban csak az azt megelőző évekhez viszonyítva igaz. A megnövekedett olvasói létszámhoz és igényekhez viszonyítva javulásról egyáltalán nem, csak további romlásról beszélhetünk. A dokumentumok meglehetősen gyakori igénybevétele és a könyvkiadók rossz minőségű könyvelőállítási technológiája, technikája miatt a kötetek igen hamar rongálódnak, pótlásuk, javításuk komoly összegeket emészt fel.

A könyvtárak elhelyezési körülményei az igényekhez viszonyítva igen rosszak. Csaknem mindenhol megoldatlan az állomány megfelelő elhelyezése, a raktározás, az olvasói övezetek szűkös volta. Az utóbbi évek kiemelt támogatása ellenére még mindig kevés a telematikai eszközpark, elavultak a gyorsmásolási lehetőségek.

A tárgyi, technikai felszereltségnél még rosszabb a könyvtárak személyi ellátottsága. Ez egyrészt a hetvenes években központilag megkezdődött és azóta folyamatosan meglévő létszámcsökkentési politikának, másrészt pedig azoknak a „szűkkeblű” intézményvezetőknek róható fel, akik az egyre apadó finanszírozás időszakában rendszeresen az egyetemi, főiskolai könyvtárak létszámának csökkentésében látták intézményük likviditási problémáinak megoldását.

Igen kedvezőtlen az a jogi környezet is, amelyben a magyar felsőoktatási intézmények könyvtárai napjainkban működnek. Egyrészt azért, mert a Felsőoktatási Törvény olyan „kurtán-furcsán” intézi el a könyvtárakat. Másrészt pedig azért, mert az új Könyvtári Törvény sem kedvez az intézményi könyvtáraknak, mivel hatálya csak azon könyvtárakra terjed ki, amelyek vállalják a nyilvánosságot. Az új Könyvtári Törvény túlzott „nyilvánosság központúsága” miatt az országos könyvtári rendszerből kimaradhatnak azok a nagy múlttal és jelentős gyűjteménnyel rendelkező főiskolai és egyetemi könyvtárak, amelyek információs tartalmát – véleményem szerint – sem a magyar sem pedig az egyetemes könyvtári rendszer nem nélkülözheti.

Meg tud-e felelni a magyar felsőoktatási könyvtári rendszer azoknak a kihívásoknak, amelyek ma már jól prognosztizálhatók a huszonegyedik századra? Nevezetesen az információs társadalom trendjeinek, valamint a felsőoktatásban várható változásoknak? Véleményem szerint a jelen feltételekkel, valamint a jelen támogatási szemléletével és rendszerével – egyértelműen: nem. A felsőoktatásban várható mennyiségi változások, amit egyrészt a költségterítést fizető hallgatók számának folyamatos emelkedése, másrészt a „fejkvótás” támogatás jelentenek, involválják a könyvtárak és gyűjteményük iránti kereslet növekedését. A tanulás szabadsága, az egyéni felkészülés erősödése, valamint a távoktatási rendszerek beindulása további igényeket támasztanak az intézményi könyvtárak iránt. Az egyetemi kutatások és tudós-iskolák működtetése mind-mind szakirodalom-igényes tevékenységek, s e szakirodalom beszerzésének primer forrása aligha lehet más, mint az intézmények könyvtárai.

Az információs társadalom kihívásai – melyek a felsőoktatásban folyó kutatásban, oktatásban és tanulásban most még csak alig látható változásokat hoznak – olyan újabb feladatok elé állítják majd a könyvtárakat és a könyvtárosokat, amelyek megoldása a jelen személyi és tárgyi ellátottsággal – tekintettel arra, hogy azok a mai feladatok ellátására is elégtelenek – aligha lesz megoldható. De

a fentiekén túl is szükséges, hogy a felsőoktatási könyvtárak funkció- és feladatrendszere – mind mikro-, mind pedig makrokörnyezetükben – tisztázott legyen. Ehhez pedig a kultúrpolitikának meg kell teremtenie a stabil jogi hátteret, a kultusztárcának pedig ki kell dolgoznia azokat a jogszabályokat és normatívákat, amelyek nélkül a könyvtárak helyzete semmit sem fog javulni.

Tehát a felsőoktatási intézmények könyvtárait arra a szintre kell fejleszteni, hogy képesek legyenek – a fejlett országokhoz hasonlóan – hagyományos könyvtári feladataik mellett információs központként is funkcionálni. Ha erre képessé válnak, akkor a huszonegyedik század trendjeinek és az információs társadalom kihívásainak – megújulva – meg tudnak majd felelni, ha nem, akkor továbbra is csak vegetálnak, és kimaradnak abból a megújulási lehetőségből, amit ez az alkalom felkínál.

Sipos Anna Magdolna
ELTE TFK könyvtárigazgató

Egyetemi könyvtár és jövőképek Finn beszámoló: aggodalmak

T. Nurminen írása fontos tünetekre és tendenciákra irányítja az olvasó figyelmét. Kiemelek néhányat:

- „a könyvtárak tevékenysége és szolgáltatási szintje... talán erőteljesebben változott, mint bármikor korábban”;
- „az információs társadalom felől ... jelentkező elvárások ... igényes feladatok elé állították a könyvtárakat”;
- „az egyetemek összkiadásának 4,2%-át tették ki a könyvtári kiadások. A részesedési arány az utóbbi tíz év alatt harmadrésznnyit csökkent” (1987: 6,2%, 1996: 4,2%), a „könyvtári kiadásokból a bér aránya 56%-ra emelkedett, s ez kétszerese volt a dokumentumbeszerzésre fordított” hányadnak (27%), mely utóbbi „1987-ben még 40%-ban részesedett a kiadásokból”;
- „1987. és 1996. között az egy hallgatóra jutó gyarapítási összeg” – a távhallgatókkal együtt számolva – 40%-os csökkenést mutat,
- „az időszaki kiadványok rendelését számottevően” csökkenteni kellett, ugyanakkor a teljes gyarapítási kiadáson belül ennek részaránya a kilencvenes évek elején általános 50%-os szintről „1996-ban már 62%-ra nőtt”;
- a könyvtárközi kölcsönzések terén bevezetett térítéses rendszer hatására előbb 40%-kal csökkent az igénybevétel, majd az „utóbbi években... nőtt a kereslet, de még mindig 30%-kal kevesebb, mint az ingyenesség idején volt”;
- a „kari és intézeti könyvtárak a beszerzési keretektől” 50%-kal részesednek, az „intézeti könyvtárak anyagát kevesebben használják”.